

ЧЛАНЦИ

Др. Драгољуб Драгојловић

ДУКЉАНСКИ КНЕЗ ВЛАДИМИР И АЛБАНСКИ НОВАТИАНИ

Летопис Попа Дукљанина већ скоро три века у једнакој мери привлачи историчаре, историчаре књижевности, филологе и историчаре средњовековног права.¹ Бројне међу собом крајње контраверзне хипотезе само доказују да Дукљанинов спис спада међу најтежа али истовремено и најпривлачнија питања из наше средњовековне историје.² Разрешење овог комплексног питања онемогућено не само структуром и садржајем овог списка већ и априорним, унапред у једној борбеној и некако искључивој форми постављеним хипотезама које научну дискусију скрећу на споредна и безначајна питања. Мишљења су прихватана или одбацивана пре због некаквих принципских опредељења него због њихове убедљивости и веродостојности, засноване на пажљивој анализи и компаративном проучавању и суочавању са осталим расположивим, домаћим и страним изворима.

Но без обзира на све ове странпутице и непотребна околишења, историчари су успели да на темељу Дукљаниновог списка, који је у току времена преписивањем преправљан и кварен, расветле нека питања из прошлости Јужних Словена, да идентификују неке историјске личности и да разјасне односе између појединих јужнословенских области и њихових владарских кућа, затрпаних у мноштву измишљотина и хагиографских увеличања.³

Већ су први истраживачи приметили да се XXXVI глава *Летописа*, која обрађује живот дукљанског кнеза Владимира, издваја од осталих одељака Дукљаниновог списка. Сматра се, не без

¹ Ф. Шишић, *Летопис Попа Дукљанина*, Београд — Загреб 1928, 127 sqi

² За последњих неколико година објављене су две студије са међусобно потпуно опречним резултатима: cf. С. Мијушковић, *Летопис Попа Дукљанина*, Титоград 1967, и Н. Ванашевић, *Летопис Попа Дукљанина и народно предање*, Београд 1971.

³ Ф. Шишић, *Летопис Попа Дукљанина*, 82 sqi., и Н. Радојчић, *Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову*, Глас. Скопског науч. друштва XV—XVI, 1936, Ibid., *О најтамнијем одељку Барског родослова*, Цетиње 1951.

озбиљних приговора, да ова глава представља једну целину, једно црквено житије, које је написано одмах после Владимирове смрти, које је Поп Дукљанин у интегралном или прерађеном облику унео у *Летопис*.⁴ Дискусија о карактеру овог житија, о времену кад је, на ком језику и којим поводом написано још није окончана. Потггуну несагласност у овим питањима прати једнодушно мишљење, са неким мањим резервама, у веродостојност Дукљаниновог излагања. Владимирово заробљавање од стране Самуила, брак са Самуиловом кћерком Косаром, повратак у Дукљу и трагична смрт у Преспи, и поред хагиографских елемената књишког порекла, имају у Дукљаниновом излагању снагу убедљивости.

Као најјачи аргумент за веродостојност овог одељка у *Летопису* наводи се што о Владимиру говори слично и византијски летописац Јован Скилица, који је живео најмање век раније од Поба Дукљанина. О мученичкој смрти кнеза Владимира Скилица говори на два места. Први пут при опису намере цара Василија II да после заузећа Охрида 1015. године пође према Драчу који је био у рукама Византинаца, па наставља: „Јер док је Трималијом и оближњим областима Србије владао Владимир, по кћери Самуилов зет, човек правичан и мирољубив и пун врлине, прилике су у Драчу биле мирне. А кад Јован погуби Гаврила, и кад овај (Владимир) би преварен и поверова заклетвама које му Јован даде преко Давида, архиепископа Бугарске и себе њему предаде и после кратког времена би погубљен, онда се тамошње прилике увелико пореметише и узбуркаше, будући да је Јован из дана у дан, често преко својих војсковођа или сам лично покушавао да поново освоји град“.⁵ Још једном Скилица спомиње Владимира, поводом погибије Јована Владислава код Драча 1018. године. Набрајајући чланове македонске владарске породице, који су се предали цару Василију II у логору код Охрида, Скилица спомиње „жену Јована Владислава која је са собом водила три сина и шест кћери и ванбрачног сина Самуила, и од Радомира, Самуиловог сина, две кћери и пет синова, од којих један беше без очију, будући да је од Јована био ослепљен, онда кад је погубио Радомира, Самуиловог сина, са женом и Владимира његовог зета“.⁶

Скилица се слаже са Попом Дукљанином да је Владимир био ожењен Самуиловом кћери и да је на превару убијен од Јована Владислава.⁷ Сличност је евидентна, али постоје и разлике

⁴ С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари*, Београд 1893; М. Медини, *Старине дубровачке*, Дубровник 1935, 271 sq.; *Историја Црне Горе I*, 421 sq.; Н. Ванашевић, *Летопис Поба Дукљанина*, 134 sq. Нешто другачије мишљење заступа Ф. Шишић, оп. цит. 124 sq.

⁵ *Византијски извори за историју народа Југославије*, Београд, III, 117—118, у преводу Ј. Ферлуге.

⁶ *Византијски извори III*, 129, у преводу Ј. Ферлуге.

⁷ *Летопис Поба Дукљанина*, 338—340, ед. Ф. Шишић.

које нису за потцењивање.⁸ Већ је Адонц, познати белгијски византолог, на допунама Михаила Деволског, који је Скиличину реченицу: „Владимир, по кћери Самуилов зет“, заменио „Владимир, по кћери Теодорита зет“, извео закључак да је Владимир био зет Теодорита, односно Теодора, сина драчког великаша Јована Хрисилија, чија је кћерка била удата за Самуила.⁹ Своје мишљење Адонц поткрепљује подацима код Јована Скилице о женидби Ашота са другом Самуиловом кћерком, Мирославом. Ашота је, према Скилици, заробио Самуило, а затим ослободио из тамнице, јер се у њега била заљубила Самуилова кћер Мирослава, која је претила да ће се убити ако се са заробљеним Ашотом не венча. Обавивши свадбу, Самуило шаље Ашота у Драч да буде чувар те области.¹⁰ Адонц указује на сличност између брака Ашота и Мирославе и брака Владимира и Косаре, како је описан код Попа Дукљанина, па закључује да је невероватно да су се у Самуиловој породици могла десити два аналогна брака. Адонц сматра да је ствар много једноставнија, јер је љубавни роман између Ашота и Косаре пружио основу да се у причу *Летописа Попа Дукљанина* унесе популарнији херој, Владимир, као зет Самуилов. Затим је измишљен сукоб између Самуила и Владимира, како би овај могао, попут Ашота, бити Самуилов заробљеник и зет.¹¹ Адонц на крају закључује да је само Владимирова трагична смрт једина историјска чињеница, а да се све остало темељи на Ашотовој и Мирославиној авантури уз неке хагиографске елементе.¹²

Интерпетирајући ово место у допунама Скиличине *Историје* код Михаила Деволског, Б. Прокић исправља име Теодорит у Теодора, сматрајући да се ту ради о имену Самуилове кћерке удате за Владимира, оне исте коју *Летопис Попа Дукљанина* назива Косаром.¹³ Ова Прокићева емендација прихваћена је и важи још и данас, мада се из исправки Михаила Деволског то не може нипошто закључити. Боље обавештен, или расположујући додатним информацијама, Михаило Деволски недвосмислено тврди да су приликс у Драчу биле мирне док је „Трималијом и оближним областима Србије владао Владимир, по кћери Теодоритов зет,

⁸ Према Јовану Скилици, Владимира је намамио у Преспу Давид, архиепископ Бугарске, cf. *Византијски извори*, III, 118, коментар Ј Фуртуле, *Летопис Попа Дукљанина*, стр. 383, ед. Ф. Шишић, спомиње два епископа и једног пустињака. Б. Прокић, *Први охридски архиепископ Јован*, Глас LXXX, 1911, 278—284, сматра да се један од ова два епископа звао Јован.

⁹ N. Adontz, *Samuel l Arménien, roi des Bulgares*, Mem. d. A. R. d. Belgique, Class. des Lettres 38, 1938, 1—63.

¹⁰ *Византијски извори* III, 91—92.

¹¹ N. Adontz, *Samuel*, 51 sq. J. Фуртуга то одбацује cf. коментар у *Византијски извори* III, 91—92, бел. 60.

¹² N. Adontz, *Samuel*, 60,

¹³ Б. Прокић, *Zusätze in der Hs. des J. Skylitzes cod, Vindob, hist, gr, LXXVI, Münche 1906, № 31, стр. 32 и стр. 44.*

човек праведан, мирољубив и пун врлине¹⁴. Ако се прихвати Прокићева емендација, текст постаје нејасан, а реченица логички недовршена, па мислимо да су примедбе Адонца веома умесне, поготову што оне нису усамљене ни у изворној грађи.

Питање имена Владимирове жене и његових родбинских веза са Самуилом остаје очигледно отворено. А ово питање није безначајно, јер би његово решење на посредан начин бацило нову светлост на остатак Дукљаниновог причања о кнезу Владимиру. Адонц чак налази и у имену Косаре, по *Летопису Попа Дукљанина* Владимирове жене, потврду за своју хипотезу. Он, наиме, име Косара изводи из грчког апелатива Хрисилије преко латинског деривата Цурсилије.¹⁵

Филолошки веза између Хрисилија и Косаре је могућа, али Адонцова хипотеза нема убедљивог ослоња у изворној грађи, па је стога неки истраживачи одбацују као неумесну.¹⁶ Нешто опрезнији Ј. Ферлуга је сматра претераном, тврдећи да *Летопис Попа Дукљанина* има своје историјско језгро за сукоб између Самуила и Владимира, па чак и за сродство Владимирове жене са Самуилом, мада и сам признаје да је чудна коинциденција да су бракови обе Самуилове кћери описане сасвим слично.¹⁷

Проблем Владимирових родбинских веза са Самуилом и македонским двором није до данас решен у историографији. Напротив, он се у највећој мери компликовао изношењем различитих хипотеза које се не темеље увек на научним аргументима и веродостојној историјској грађи. Ми још не знамо да ли је *Летопис Попа Дукљанина* оригинално дело једног писца, или компилација више самосталних делова. Какав је, даље, однос Попа Дукљанина према тим изворима, чије постојање узгред и сам открива, спомињући *Готску књижицу* (*Libellus Gothorum*), коју на латинском преводи са *Краљевство Словена* (*Regnum Sclavorum*), затим књигу *Методус* (*liber sclavorum qui dicitur Methodus*) и књигу о делима кнеза Владимира (*liber gestarum*).¹⁸ Непознати су нам, даље, извори које је користио Јован Скилица, као и додатне информације које су биле на располагању Михаилу Деволском.

Извесну светлост на ово крајње замршено и комплексно питање бацају житије и служба св. Владимиру на грчком језику, које је, према изгубљеном словенском оригиналу, приредио за штампу митрополит Козма, а издао Јован Папа у Млецима 1690. године.¹⁹ Да је грчка верзија житија написана према изгубљеном словенском оригиналу потврђује сам митрополит Козма, спомињући „Велику књигу“ о служби и животу Владимирову и „срп-

¹⁴ *Византијски извори* III, 117.

¹⁵ N, Adontz, *Samuel*, 60,

¹⁶ *Византијски извори* III, 91, бел. 60; Н. Банашевић, *Летопис Попа Дукљанина*, 146.

¹⁷ *Византијски извори* 117, бел. 133.

¹⁸ *Летопис Попа Дукљанина*, 282, ед. ф. Шишића.

¹⁹ С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, 238 sqq.

ске књиге“ о животу и чудесима светитеља.²⁰ У грчком житију су сачуване две верзије о кнезу Владимиру. Прва је веома кратка. Она говори да је Владимир као велики поборник ортодоксије био „богомилима, јеретцима, масалијанима пораз, заблуди пропаст, а вери правило. Њега су безбожни јеретици и рођаци напали и главу му одсекли, а он је своје гониоце победио. Убице упропастио, зависнике сатро, и из оног привременог прешао у непорочно и бесмртно царство“.²¹ Друга варијанта је опширнија и носи и у целини и у појединостима видне знаке свога порекла. Владимир је син Немањин и настављач дела св. Климента који је уз помоћ бугарског цара Симеона „уништио јерес Богомила и Масалијана, која се онда налазила по целој Бугарској и по свим околним јој крајевима“. Ожењен Самуиловом кћерком „он је са свом пажњом чувао девичанство, гледајући кад ће улучити прилику да и жену обрати у ону врлину у којој се и сам налазио“. У борбама са царем Василијем Владимир постиже сјајну победу на Кераунским висовима (Акрокераунске планине), што изазива непомирљиву мржњу и непријатељство у брата његове жене, која је, као и њен брат, „била прихватила корење отровне богомилске и масалијанске јереси и не хтеде да се клања иконама и крсту“. Шурак искористи прилику, не каже се где, и *убије* га. Кад је народ сазнао за неправедно убиство доброг краља, скупи се „и сахрани девичанско пречисто краљево тело са кандилима и појањем“.²²

Последњи опис Владимирове смрти налази се у служби на грчком језику. И у њој је Владимир, као син Немањин, „изучавао непорочну и православну веру од светих седмобројника, Климента то јест, преблаженог Неума, Кирила, Методија и осталих пресветих равноапостола, просветилаца оних крајева и гласника истине, који су се много трудили с божанском ревношћу, и који су обратили у православље заблуделе народе Мизије, Арбаније, Далмације, Илирика и Србије од јеретика Масалијана и Богомила“. Даље се излаже његова трагична погибија као и у ширем житију са неким замерљивим допунама. Мада је, примера ради, Василије I покорио Бугарску и напао на Владимира који је владао „пределама Тривалске (Србије), Арбаније и околним“, победио је Византинце и „поста велики и господар целе Бугарске, Србије, Илирика и Арбаније“. Враћајући се, дакле, и пошавши овамо у Албанију, улучи прилику од бога гоњени му шурак, и кад су силазили путем, изненада показа злу намеру усред војске, и потеже мач, ударивши га њиме једанпут, али не постиже што је хтео. Онда му за други пут праведни даде свој краљевски мач, и рече му: узми и одсеци главу за истину и за православље“.²³

²⁰ Д. Драгојловић, *Ка почецима наше старе књижевности*, Књижевна историја VI, 24, 1974, 593.

²¹ С. Новаковић, *op. cit.* 255.

²² *Idem.*, 257—263.

²³ *Idem.* 265—268.

Дуже житије и служба св. Владимира, написани на грчком језику у доба турске окупације, неминовно носе све карактеристике те епохе: политичко и духовно јединство балканских Словена у јединству јужнословенских владарских породица, са изразитом православном оријентацијом. Грчко житије и служба су садржајно оријентисани на Владимирову борбу за православље и против јеретичких скретања, што га је коначно стало и живота. У том погледу оба ова текста се битно разликују и од *Летописа Попа Дукљанина*, мада има ту и тамо велике сличности, вероватно због заједничког извора, али и од *Историје Јована Скилице*.²⁴ Стојан Новаковић је, дајући предност Попу Дукљанину, сматрао да је грчко житије и службу Козма написао на основу локалне народне традиције која је поникла у вези са култом св. Владимира у елбасанском крају, где у манастиру Шин Ђон од 1381. године лежи његово тело.

Каснија су истраживања доказала да локалној наративној традицији, коју је митрополит Козма свакако инкорпорирао у своје излагање, треба додати и писане изворе, чије се постојање више не може игнорисати. Козма сам спомиње некакву „Велику књигу“ и „српске књиге“ у којима су живот и дела Владимирова били потпуније описани. Ту могућност допушта и Н. Банашевић, сматрајући да је митрополит Козма морао знати за неке словенске списе историјског или црквеног карактера и на њима темељити своје податке о Владимировој борби за ортодоксију и његову трагичну погибију у борби са јеретцима у Албанији.²⁵

Један од ових списа је изгубљено словенско житије о кнезу Владимиру, највероватније написано на глагољици, које је, по свему судећи, настало у Дукљи убрзо после његове трагичне смрти. То директно сведочи Пајсије Хилендарски који је, читајући грчко житије и службу и упоређујући их са још неизгубљеним словенским житијем, указао на многе грешке у преводу и накнадне додатке које је учинио митрополит Козма.²⁶ Неке Козмине примедбе заслужују посебну пажњу, као, примера ради, тврдња да изгубљено словенско житије говори да Владимир није син већ предак Немањин и да је Владимир водио борбу са јеретцима новатицима и Јерменима а не масалијанима или богомилима. Пајсије Хилендарски тврди, а ми немамо разлога у то да

²⁴ У *Летопису Попа Дукљанина* убица је Јован Владислав, у служби на грчком језику његове убице су само рођаци, јеретици, сф. С. Новаковић, ор. cit. 255, или жена и њен брат, такође јеретници сф. С. Новаковић, ор. cit. 262. По *Летопису Попа Дукљанина*, 337—338, ед. Ф. Шишић Јован Владислав му шаље два епископа и једног пустињака. Дукљанин, даље, пише да је кнез Владимир убијен у Преспи, сф. *Летопис Попа Дукљанина*, 338, ед. Ф. Шишић, а у житију на грчком језику у Дерванци, сф. С. Новаковић, ор. cit. 262.

²⁵ Н. Банашевић, *Летопис Попа Дукљанина*, 219.

²⁶ Паисии Хилендарски, *Славјано-българска историја*, Софија 1972,

сумњамо, да је још имао у рукама словенско житије о кнезу Владимиру. Из Пајсијевих емендација видимо да је Владимир био велики поборник за ортодоксију, али да су његов шурак у чину маистра и жена му Гркиња били новатиани, па су га зато и убили. Да је Владимирова жена била Гркиња, кћерка Теодорита, из познате драчке породице Хрисилија, записао је и добро обавештени Михаило Деволски у својим исправкама *Историје* Јована Скилице.²⁷

Из извјештаја Пајсија Хилендарског може се закључити да је још у XVIII веку постојала ћирилска верзија Владимировог житија, вероватно преведена са глагољице у охридском књижевном центру већ крајем XI века. Прихваћено од охридске архиепископије, од Македонских Словена, житије св. Владимира је делимично прерађено и прилагођено потребама тадашњег верског и политичког живота. Владимир се слави као да је бугарски светац, велики борац против богомила и директно повезан са оним ученицима Ђирила и Методија који су после прогонства из Моравске нашли уточиште у јужнословенским земљама. Заборављен од Срба у време ширења и учвршћења култа Немањића, Владимир је прихваћен од охридске архиепископије. У житију је, стога, у духу времена, присутна бугарска оријентација, мада тадашње словенско становништво у Македонији није имало ништа бугарско осим бугарског имена и бугарске државности, као што је у латинској верзији, код Попа Дукљанина, наглашен ауторитет Свете Столице и католичка оријентација. Приређивач је чак и порекло кнеза Владимира повезао са царем Симеоном и бугарском царском породицом. Тако је српски владар, сплетом историјских околности, постао светац охридске, односно грчке цркве, да би тек посредством грчког житија и службе био 1861. године уврштен у београдски *Србљак* и ушао у ред српских православних светитеља.²⁸

Кад је ову стару верзију житија митрополит Козма прерадио на грчки језик и трошком Јована Папа из Неокастра штампао у Млецима 1690. године, извршено је неколико значајних исправки словенског текста, о чему говори и Пајсије Хилендарца. Но исправљајући словенски оригинал, митрополит Козма је и сам грешио. Наглашавајући српско порекло кнеза Владимира и желећи да га повеже са српском немањићком династијом, митрополит Козма га проглашава сином уместо претком Стефана Немање.

²⁷ В. Прокић, *Zusätze* № 31, стр. 32 и стр. 44, исправља име Теодорит у Теодора, сматрајући да то значи име Самуилове кћерке, чије је име Косара познато само Попу Дукљанину. N. Adontz, *Samuel*, 54—55, даје тачније тумачење, сматрајући да је жена кнеза Владимира била кћи Теодорита или Теодора, сина Јована Хрисилија. Ово мишљење са резервом прихвата и Ј. Ферлуга у својим коментарима Ј. Скилице, *cf. Византијски извори* III, 117, бел. 133.

²⁸ Н. Банашевић, *op. cit.* 220.

Житије и служба св. Владимира представљају, дакле, праволинијски изданак најстаријег оригиналног житија св. Владимира, које је настало веома рано, можда одмах после његове смрти, па се због тога и њихова веродостојност у нашој историјској науци мора преиспитати и тачније оценити. Тим пре што житије и служба доносе неколико врло интересантних података које потврђују само неки извори, византијски и словенски, чија веродостојност никад није довођена у питање. Тако, примера ради, грчко житије спомиње охридског архиепископа Николаја за кога зна само још један бугарски споменик, наводећи га међу бугарским свецима пре Јована Рилског. Козмина обрада зна за седам словенских апостола, такозваних „седмочатника“ и тачна имена Самуилове браће, Мојсија и Давида, за које не бисмо знали да нису забележени од неких византијских историчара XI и XII века.²⁹

Данас је, дакле, много вероватније да се на љубавном роману Самуилове кћерке Мирославе и заробљеног Ашота, сина дуче Григорија Таронита, темељи и прича о љубавном роману између Владимира и Косаре. У првој верзији грчког житија, које је вероватно најближе истини јер је лишено хагиографских елемената, не спомиње се уопште женидбена веза Владимира са Самуилом и македонском владарском породицом. У другој верзији митрополит Козма се враћа на варијанту која је записана и у *Историји* Јована Скилице и у *Летопису попа Дукљанина*, о Владимировој женидби Самуиловом кћерком којој имена не зна, али не повезује његово убиство са Јованом Владиславом или двором у Преспи, већ с Албанијом и јеретичима, богомилима и масалијанима, чијег су се учења потајно држали и његова жена и њенин брат.³⁰ Владимировог шурака Козма не приказује као владара већ као високог чиновника и јеретика. Стога се чини веома разложна, у историографији углавном одбачена, Адонцова хипотеза да је Владимир био ожењен Теодоритовом кћерком из познате драчке породице Хрисилија а да је име Хрисилија код Попа Дукљанина сачувано у имену Косара, преко латинског деривата Курсулије, Интересантно је, даље да Козма убиство кнеза Владимира у дужем житију убицира у Дервену, у близини Елбасана, а у служби негде на путу кад се после победе над царем Василијем II враћао у Албанију.³¹ Појсије исправља оба текста, сматрајући да је Владимир убијен у некој планини.

У песмама службе које се певају св. Владимиру он се назива још и заштитником града Драча. У једној строфи на јутрењу

²⁹ *Idem.*, 220.

³⁰ С. Новаковић, *op. cit.* 262.

³¹ Н. Ванашевић, 240 сматра дај податак о Преспи може бити тачан, мада допушта да је убиство могло бити и на другоме месту. И он сматра да убиство пред црквом личи на хагиографски опис.

читамо да се „данас весели у вери град тривалски (српски) Драч, где лежи свето твоје тело“.³² Ово је веома интересантан податак, јер можда указује да је Владимир првобитно био сахрањен у Драчу, а затим пренет у манастир Шин Ђон, недалеко од Елбасана у средњој Албанији, у чијој је близини убијен у борби са јеретцима. Н. Банашевић мисли, међутим, да је Владимир, према сведочанству Попа Дукљанина, првобитно био сахрањен у Крајини, код Скадарског језера, а да су га, по свој прилици Епирли, кад су за време Немањина сина Стефана посели Скадар (око 1215), пренели у Драч.³³ Н. Банашевић сматра да је пренос Владимирових остатака у Албанији морао добро доћи самим Немањинима који уопште нису ни покушавали да га врате, мада је за то било прилике.³⁴

Без обзира на то где је Владимир прво сахрањен и да ли је једном или два пут његово тело сељено, остаје као непобитна чињеница да је Владимир погинуо у Албанији, код Драча или Елбасана. У првом случају његова смрт се неминовно мора повезивати са драчком породицом Хрисилија, са којом је преко жене био у родбинским односима, јер се као главни кривац његове смрти узимају његова жена и рођаци по жени. Стога је можда у праву Адонц што у имену Владимирове жене Косаре види остатке успомене на моћне Хрисилије, који га у борби за Драч или области северне и средње Албаније вероватно и убили.

Но најинтересантије је како је и зашто у житију и служби дошло да се борба између Владимира и драчких Хрисилија преобрази у борбу између ортодоксног и јеретичког учења, између православног Владимира и јеретика му рођака. У науци, нашој и светској, овај се податак или прихвата или потпуно одбацује. Како сада ствари стоје, проблем ће моћи да се потпуно реши само евентуалним открићем оригиналног житија о кнезу Владимиру или неког другог, историјски веродостојног списка. Житије и служба, као и опаске Пајсија Хилендарског, постављају пред нас много више питања него што их ми можемо поуздано решити. Многа питања морају остати отворена, а друга ће, надамо се, стрпљиви истраживачи решити или бар приближити решењу. Оба ова извора, као и остали њима потпуно контраверзни, стварају највеће тешкоће управо тиме што свесно избегавају конкретне формулације и што приказ стварних околности подређују реторским ефектима. Стога се и начин Владимирове трагичне смрти може само приближно реконструисати.

Већ смо нагласили да је Адонц поставио хипотезу да су Хрисилије били павликијани, па би и сукоб између Владимира и драчких Хрисилија у каснијој традицији добио обележје сукоба

³² С. Новаковић, *op. cit.* 274; Н. Банашевић, *op. cit.*, 210.

³³ К. Јиричек, *Историја Срба I*, 151. То прихвата и Н. Банашевић, *op. cit.* 210.

³⁴ Н. Банашевић, *op. cit.* 211.

између православља и богомилства или масалијанства.³⁵ Јаке и бројне павликијанске колоније на Балкану постојале су и пре појаве богомилства, када су у неколико наврата византијски цареви насељавали балканске области империје павликијанима из теме Арменијака у Малој Азији.³⁶ Њихово присуство је индиректно посведочено у Самуиловом, а директно у Делановом устанку двадесетак година после пропасти Самуилове државе.³⁷ За каснији период очувани су многи подаци о балканским повликијама. У доба Алексија I Комнена они играју значајну улогу у ратовима Византинаца са Норманима.³⁸ Неколико правих крсташких похода преузетих из Византије није јерес потпуно потисло од краја средњег века. У Моглену је са њима водио жестоко расправе *Иларион* Могленски, у XV веку Григорије Цамблак, а неки анонимни преписивач једног молитвеника чак почетком XVI века.³⁹

Адонцова хипотеза је могућа, али је изворна грађа нигде изричито не потврђује. У житију и служби на грчком језику спомиње се само Владимирова борба са јеретичима масалијанима или богомилима, који су у то време били и могли бити историјска реалност.⁴⁰ Међутим, много је интересантнија опаска Пајсија Хилендарског да Владимир није водио борбу са масалијанима и богомилима, већ са новатианима. Овај податак је веома значајан и историјски потпуно веродостојан, кад знамо да су од времена иконокластичких спорова постојали значајни центри новатиана у западној Македонији и средишњој Албанији.⁴¹ Стога се и податак о борби св. Климента са богомилима, што се сматрало анахронизмом, потпуно уклапа у историјске оквире ако се прихвати Пајсијева емандација. Новатиани се у грчким изворима зову катарии и сакофории, што неки истраживачи доводе у везу са данашњим етником Торбеши.⁴² Сви ови термини очувани су делом у јужнословенској топономастици, а делом у јеретичкој ономастици, што, са своје стране, допуњује овај оспоравани, али у суштини врло значајан извор за историју дуалистичких јеретичких покрета на Балкану. Највероватније да је Владимирова борба за Драч и драчку област, коју историјски извори уопште не спомињу, послужила писцу најстаријег житија да у њих, потпуно у

³⁵ N. Adontz, *Samuel* 20. н, 28. Међутим, Ј. Ферлуга у својим коментарима Јована Скилице то одбацује, cf. *Византијски извори III*, 94.

³⁶ S. Runciman, *The medieval Manichee, A Study of the christian Dualist Heresy*, Cambridge 1947, 35; Theoph. I, 662, 422, ed, Bonn,

³⁷ *Annales Rerenses*, 54155; Ј. Иванов *Богомилски книги и легенди*, Софија 1970, 41.

³⁸ Д. Драгојловић, *Богомилство на Балкану и у Малој Азији*, Балканолошки институт, посебна издања књ. 2, Београд 1974, 192—195.

³⁹ *Idem.*, 154.

⁴⁰ D. Obolensky, *The Bogomils, A Study in Balkan Neo-manichaeism*, Cambridge 1948, 111 sq.

⁴¹ Д. Драгојловић, op. cit. 78.

⁴² Д. Ангелов, *Богомилство в Благарија*, Софија 1969, 384—385.

духу времена, унесе многе хагиографске и епске елементе. Оно што се из *Историје* Јована Скилице може донекле реконструисати јесте то да је Драч једно време био у Самуиловим рукама и да га је, после удаје кћерке Мирославе, предао на управу зету Ашоту.⁴³ *Летопис Попа Дукљанина*, напротив, тврди да је Самуило преда драчку област, вероватно са самим градом као центром области, на управу кнезу Владимиру. Но без обзира да ли је за намесника Драча био одређен Ашота или Владимир, и један и други морали су да дођу у сукоб са моћним Хрисилијама, који су у Драчу и драчкој области имали власт, толико да су могли организовати прелаз града и области испод једне власти у руке друге. Ј. Ферлуга с правом сматра да су тако велику власт имали Хрисилије као представници највишег и најјачег слоја. Јован Хрисилије имао је функцију протеуона, и то управо у Драчу. Колики је утицај ове породице био види се по томе што је и сам цар Самуило био ожењен кћерком протеуона Јована Хрисилија.⁴⁴

Драч није дуго остао у рукама Самуила и његових штићеника. Према једној латинској хроници, Драч је већ 1005. године поново дошао у руке Византинаца, захваљујући Теодору, који је, према Адонцовом тумачењу допуна Јована Деволског, био таст кнеза Владимира и син Јована Хрисилија.⁴⁵ Повратак Драча у руке Византинаца довео је до дуготрајних борби за Драч и драчку област. Улога кнеза Владимира у овим борбама је доста нејасна. На једној страни родбински везан преко своје жене са новим управљачима Драча, а на другој, коректан вазал Самуила и његових наследника. Оправданије је претпоставити да је у таквој ситуацији Владимир пре стао на страну Самуила него жениних сродника Хрисилија, који су предајом града у руке Византинаца неминовно дошли у сукоб и са кнезом Владимиром који је полагао нека права, ако не на сам град, а оно бар на драчку област или на њен већи део. Дукњаниново причање о његовом убиству у Преспи од стране Јована Владислава у моменту кад је Византија предузела велику офанзиву и кад му је помоћ Владимира, лојалног и подложног суседа, била посебно потребна, изгледа мало уверљиво.⁴⁶ Много је логичније његову трагичну смрт повезати са Хрисилијима, брачним сродницима али и

⁴³ *Византијски извори* III, 91—92. Код Попа Дукљанина, стр. 335, ед. Ф. Шишић, Владимир је добио на управу *totam terram Duracenorum*.

⁴⁴ В. Прокић *Zusätze*, № 22, стр. 31. cf. и *Византијски извори* III, 93, бел. 63.

⁴⁵ Lupus Protospatharius, MGX, SS, V, 56, пише да је Драч 1005. поново дошао *in manus imperatoris per Theodorum. N. Adontz, Samuel*, 53—54, сматра да је овај Теодор син Јована Хрисилија, а таст кнеза Владимира.

⁴⁶ Према *Летопису Попа Дукљанина* Владимир је био прво заробљеник, а затим зет цара Самуила. У сваком случају он је био у вазалском односу према Самуилу, али и довољно опрезан да не изазива Византију против себе и своје земље. Али сукоб са Хрисилијама био је утолико вероватнији што су они показали сепаратистичке тежње према Цариграду, али и Самуилу и његовим наследницима.

политичким супарницима. Владимир је, нема сумње, мучки убијен од својих сродника по жени, како о томе говоре сви извори. Разлика је једино што Поп Дукљанин због своје католичке оријентације то убиство приписује македонској владарској породици, а житије и служба на грчком језику, православно оријентисани — јеретичима, масалијанима или богомилима из Албаније. Јеретици су могли бити и Хрисилије, према Адонцу они су били павликијани, и Самуило и његови наследници. Али кад Пајсије Хилендарски изричито наводи да су га убили новатиани, ствари постају доста јасније, кад знамо да је ових јеретика било само у оним областима Албаније где и данас леже његове мошти и где служба и житије на грчком језику и убицају његово убиство. И из верских и из политичких разлога ови јеретици су пре могли убити кнеза Владимира за рачун и по налогу Хрисилија, него за рачун и по налогу Јована Владислава. Стога ми се чини да је прича Попа Дукљанина и о убиству кнеза Владимира мало вероватна. Стављајући у народу већ прихваћен култ кнеза Владимира у службу католичке цркве, Попа Дукљанина нису интересовале баш праве историјске чињенице, већ претежно они мотиви хагиографског карактера који су имали интереса за католичку цркву и евентуална права барске бискупије.

Dr. Dragoljub Dragojlović

KNEZ VLADIMIR DE DUKLJA ET LES NOVATIANS ALBANAIS

— Résumé —

En notre science historique la valeur historiographe des annales du prêtre Dukljanin n'est pas encore tout a fait recherchée et appréciée. Ses données ont été (ou) acceptées non-critiquées ou rejétées sans raison. Mais à part de ces différences d'appréciation, les historiens ont réussi, se basant aux écrits de Dukljanin, d'éclaircir quelques questions importantes sur le passé des Slovènes du Sud, d'identifier quelques personnages historiques et d'expliquer les relations entre certaines régions des Slovèges du Sud et heures dinasties. Le Chapitre XXXI des annales qui traite la vie du Knez Vladimir de Duklja, était le moins contesté dans ces polémiques car, sur lui écrivèrent semblablement et les annalistes visantins Jovan SKILICA et Mihailo DEVOLSKI dans ses additions aux écrits de SKILICA. Mais outre les analogies il en existe des différences essentielles qui, dans les débats scientifiques ne sont pas encore dépassées. D'habitude, on pense que Dukljanin s'est

servi de quelque »liber gestarum« slovène égaré, dont il fait mention, pour l'écriture de l'histoire sur le Knez Vladimir et que certains historiens rejettent sans raison, malgré que le même est connu au Métropolitain Kozma, écrivain du »liber gestarum« et de la mise du St. Vladimir, édité à Venise en 1690. par Jovan PAPA et Pajsije HILENDARSKI, qui, en comparant l'élaboration de Kozma avec le texte slovène égaré, a fait remarquer quelques fautes à l'élaboration de Kozma. En comparant toutes ces sources, on peut conclure que l'original du »liber gestarum« slovène existait et que toutes les élaborations antérieures ont effectué, plus ou moins des raisons quelconques certaines additions et corrections. Les plus grandes modifications se trouvent dans la description du péril du Knez Vladimir. De plusieurs raisons, nous considérons que Knez Vladimir a péri dans le conflit avec la famille Hrisli de Dures, étant cette famille hérétique et ennemie du Knez Vladimir et de son orientation orthodoxe et qu'il n'était pas tué par le successeur du Tzar Samuilo, selon Dukljanin.